11 2007

Protiv oportunističke kritike

Damir Arsenijević

Bilo koji dan zadnje sedmice septembra 2007. godine u Bosni i Hercegovini bi se mogao promatrati kao tipičan – glede tendencija dominantne ideologije: Visoki predstavnik prekorava etnonacionalne elite zbog nepotpisivanja sporazuma o reformi policije – a njihovim se odbijanjem da ga potpišu rizikuje da država i njeni građani budu u još većoj međunarodnoj izolaciji; u svojim protestima poljoprivrednici su sami sebi uskratili korak naprijed i, umjesto da uđu u zgradu državnog Parlamenta, odlučili su da ispred stepenica Parlamenta izgrade montažnu kućicu. To znači da će vjerovatno provesti još stotine dana tu gdje jesu i da će postati još nevidljiviji kako se postepeno budu *utapali u okoliš*; sindikat radnika Željezare u Zenici izgubio je bitku protiv vlasnika ove kompanije; kardinal Puljić se sastao sa Miloradom Dodikom kao centralnom političkom ličnošću u Republici Srpskoj, kako bi razgovarao o mogućnosti "trećeg entiteta" za bosanske Hrvate; domaći liberali i akademici civilnog društva, dosadašnji veliki protivnici etnonacionalizma, sada ga prihvataju kao "neizbježnog" i ponašaju se kao da su vođeni mantrom da "ne postoje alternative" etničkoj podjeli zemlje. Za njih je to sada solucija koju treba "prodati" u novom i pseudoznanstveno verificiranom "paketu" takozvanog "konsocijacijskog" modela demokracije.

Šta stoji iza ovog naglog preokreta u položaju "liberala"? Odgovor je: ništa; jer, opet u tačerskoj maniri, "ova se gospoda ne preokreću"– kitnjasta fasada njihovog antinacionalizma i građanskog liberalizma prikriva strukturalne elemente njihovog revizionizma, koji je antisocijalistički/antikomunistički i antijugoslovenski. Oni čak ne prave ni dupli zaokret, već se nalaze u zatvorenom krugu vrteške koju pokreće objedinjavanje, da parafraziram jednog od "liberala", dva najveća zla 20. stoljeća—nacionalizma i komunizma—i potiskivanje komunističke solidarnosti kao "najmračnije historijske iluzije".[1] Umjesto da tražimo diskontinuitet ili dokaz duplog okreta u njihovoj antinacionalističkoj kritici, trebali bismo tražiti kontinuitet revizionizma.

Predlažem da historijski ovakva potraga počne 2003. godine, kada je tekst, koji je napisao Sinan Gudžević i koji je štampan u regionalnom časopisu *Sarajevske sveske*, potresao liberalne, antinacionalističke fantazmatske koordinate tako što se identificirao sa vanjskim elementima – sa Jugoslavijom i socijalizmom – koje su iz ovih koordinata morale biti odbačene i isključene. Gudževićev tekst je bitan iz više razloga. Prvo, njegova intervencija predstavlja prvi značajan rez u himeri jedinstvene antinacionalističke kritike, a istovremeno nudi priliku mnogima da obznane sopstvenu identifikaciju, pod punim svjetlom revizionizma. Drugo, tekst je uputio na to kako *de facto* dominantna antinacionalistička kritika počiva na cenzuri i zabrani prave *političke* kritike. Treće, tekst je omogućio dominantnoj civilnodruštvenoj-antinacionalističkoj-multikulturnoj grupi da se pozicionira tamo gdje i pripada na političkom spektrumu – na centar – koji se nalazi, da parafraziram jednog od članova ove grupe, **Ivana Lovrenovića**, između udaraca lijeve i udaraca desne. Pozicionirana na centru, ova *lažna alternativa* ne može biti mjesto iz kojeg se mogu promišljati emancipatorske

prakse. Pošto počiva na depolitizacijskom revizionizmu, ova pozicija je zapravo čisti oportunizam, koji olako pristaje na pragmatične reforme kojima se može upravljati. Danas, 2007. godine, ovakva pozicija je prerasla u otvoreno, pseudoznanstveno zastupanje dalje etničke podjele Bosne i Hercegovine.

Gudževićeva izvrsna polemika kristalizirala se oko kratkog, nepotpisanog, difamatorskog "in memoriama"[2] povodom smrti Izeta Sarajlića, poznatog antifašističkog i međunarodno poznatog bosanskohercegovačkog pjesnika, čiji je autor, u Gudževićevoj analizi, prokazan kao Mile Stojić (budući da je članak objavljen nepotpisan), pjesnik i kolumnista magazina *BH Dani*.

Stojićev tekst o Sarajliću je revizija historije u kojoj se šeprtljavo pokušavaju preispisati Sarajlićeva djela kao da pripadaju "ruskom obrascu", (štogod to bilo), "slaveći pobjedu Velike Ideje, u sjenci koje će sam Staljin pobiti preko deset milijuna nedužnih ljudi". Sam Sarajlić je konstruisan kao neko ko je, nakon Titovog raskola sa Staljinom, "nastavio marširati u ritmu **Majakovskoga**: lijeva, lijeva lijeva", i ko je ostao "*Jugoslaven - ekavac* i u vremenima kad je bilo jasno da će tako zamišljeno jugoslavenstvo doći glave upravo njegovu narodu". Od naročitog je značaja Stojićevo perfidno insistiranje na tome da je Sarajlić posvećivao svoje stihove Rajku Petrovu Nogi, Radovanu Karadžiću, Nikoli Koljeviću, Slavku Leovcu, "ni ne sluteći da će mu ti obožavani subjekti pod kraj života tu ljubav uzvratiti granatama i kuršumima". A kako se nije zadovoljio revizijom Sarajlićevo opusa nastalog prije 1990-ih, Stojić preispisuje njegovu ratnu poeziju koja sada izražava "duboko razočarenje religijom čiji je cijelog života bio fanatični vjernik".

Ideološko iskrivljenje Stojićevog teksta je očigledno: sa patronizirajuće pozicije, Stojić prebire po djelićima Sarajlićeve biografije i sklapa ih na takav način da bi proizveo laž o

Sarajlićevom životu, laž koja tvrdi da je Sarajlić doprinio etnonacionalizmu u Bosni i Hercegovini i da se duboko razočarao u komunizam. Zato i označitelji koje Stojić koristi uvijek aludiraju na Sarajlića kao "Jugoslovena-ekavca"; kao duboko razočaranog "religijom čiji je cijelog života bio fanatični vjernik"; kao nekoga ko je bio "naročito omiljen među srpskim nacionalističkim piscima, koji su ga slavili kao nestora". Ovakve sugestije pozivaju čitateljicu/čitatelja da učestvuje u Stojićevom malignom pokušaju da konstruiše Sarajlića dvojako, kao: 1) već dugo anahron lik čiji stihovi ostaju "spomenik revoluciji i ljubavi, svjedočanstvo o vremenima kolektivnog zanosa kad je izgledalo da se ta dva pojma međusobno ne isključuju", i čija smrt ne samo briše sjećanje na antifašističku solidarnost i komunizam, već omogućava Stojiću da ih proglasi zastarjelim i mrtvim; 2) lik čije je razočarenje u komunizam – Sarajlićevu "religiju", kako je Stojić naziva – uzrokovano historijskom propašću komunizma i njegovom kasnijom razgradnjom u etnonacionalizam, što je reprezentacijski trik kojim Stojić olako uspostavlja kontinuitet između ova dva procesa.

Ako je sjećanje na prošlu antifašističku solidarnost i komunizam umrlo sa Sarajlićem, Stojić sada previše nestrpljivo vrši egzekuciju kako bi ubio ne samo ovu solidarnost već i sjećanje na komunizam e da ovo sjećanje ne bi imalo produktivan uticaj na budućnost. Nakon što ga dokrajči, Stojić ga može kombinirati sa etnonacionalizmom i nastaviti da parazitizira na kritici sa sigurne i sveznajuće distance.

Kako primjećuju **Rastko Močnik** i **Boris Buden**, ovakva revizionistička praksa je simptomatična za nacionalne političke i intelektualne klase koje su dio "istočnog 'liberalizma'", a koje upravljaju dolaskom kapitalizma na postsocijalistički Istok Evrope. Praksa i pojam antifašističke solidarnosti su upravo ono što ove

klase ne mogu da pojme, jer ih ova solidarnost prokazuje u sopstvenoj laži – laži da su ljudi prije svega sebični pojedinci i sebične pojedinke, kao i da se narodi moraju međusobno mrziti.[3] Stoga, kao "trusno mjesto" u projektu dominantnog antinacionalističkog tabora u Bosni i Hercegovini – što predstavlja simptom *par excellence* – antifašističku solidarnost treba iznova prerađivati i, ako je moguće, treba je što prije zaboraviti.

Mile Stojić u svojoj kolumni "Riječ u fokusu" iz *BH Dana* od 28. 11. 2003. godine za predmet uzima ZAVNOBIH[4] i piše o njemu na pozitivan, skoro pa subliman način.[5] ZAVNOBIH "zveči kao zlatnik u tamnim odajama pamćenja"; on "ima značenje svjetla u tunelu". Čak i u kritici bosanskohercegovačkih Srba i Hrvata koji ne obilježavaju godišnjicu ZAVNOBIH-a postoje indikacije gdje će se Stojićev patriotizam okončati – a to je u odbrani etnonacionalne logike – jer Stojić ne vidi dalje od obzorja etnonacionalnog principa koji je sadržan u argumentu da je Bosna "*i* srpska, *i* hrvatska *i* muslimanska", a misli da se može suprotstaviti etnonacionalnim elitama time što će insistirati na pukom aditivnom metodu.

Stoga i ne čudi da u istoj kolumni, nakon tri i po godine, 16.03.2007. godine, Stojić navodi da se "fluid bratstva i jedinstva... pokazao kao najcrnja historijska zabluda".[6] Politički gledano, do kakvog drugog logičkog zaključka može doći neko ko proglašava ZAVNOBIH "kovanicom" koja "ima danas ograničenu upotrebnu vrijednost, kao formula koja je držala vodu samo u sklopu države bratstva-jedinstva"? Stojićeva kritička ekonomija je puna devalvacije. Za tri i po godine, ulog kritike etnonacionalnih elita – antifašistička borba – ulog "zlatnika" ZAVNOBIH-a sada je tek puka kovanica s ograničenom upotrebnom vrijednošću, koju Stojić gura sve dublje u ćoškove "tamnih odaja pamćenja". Stojić mijenja zlatni standard revizionističkim standardom, ali radi se o istoj kovanici, koja će mu se utvarno vraćati. Na njegovo depolitizacijsko

uputstvo da bi "[o]ni koji danas glorificiraju čari zavnobihovske univerzalnosti trebali... potražiti nešto modernije odgovore na pitanje kako pobunjeni i zavađeni bosanskohercegovački narodi mogu živjeti u miru i prosperitetu i bez fluida bratstva i jedinstva, koji se pokazao kao najcrnja historijska zabluda", treba odgovoriti: Ne, hvala! Ne interesuju me vaše modernije investicije!

U detaljnom čitanju i analizi Stojićevog "in memoriama", kao i ostalih tekstova objavljenih u *BH Danima* i *Feralu*, Sinan Gudžević ne samo da je prokazao Stojića kao lažova i falsifikatora činjenica – drugim riječima kao bezvrijedno i destruktivno piskaralo koje kolonizira javni prostor pomijama svojih pisanija – već je i razrušio mašineriju koja podržava, naručuje i objavljuje Stojićeve tekstove, i prokazao je kao septičku jamu u kojoj vladaju cenzura, konformizam i samodopadnost.

Gudžević u Stojiću tačno prepoznaje ne "izuzetak" već "predstavnika tipa". Ovo je tip koji aktivno revidira historiju, pokušavajući da dokaže svoju validnost tako što će se izumiti kao disidentska struja tokom socijalizma, dok je ustvari ovaj tip predao borbu za "političko" krajem 1980-ih. U ovom su periodu etnonacionalne elite aktivno preuzele "političko" i postavile nove koordinate onoga što je politički moguće. Ovo je tip koji je politiku zamijenio kulturom i koji insistira na izvanideološkoj poziciji kulture, sa koje nastavlja da lamentira svoj predikament. I upravo sa ove pozicije ljudi poput Stojića i mogu paušalno devalvirati i napadati socijalističku Jugoslaviju i "veliku ideju" međunarodne solidarnosti za koju su se zalagali komunizam i socijalistička revolucija, i izjednačavati je sa srbijanskim etnonacionalnim projektom. Gudžević vrlo slikovito i precizno ukazuje na antikomunističku prirodu ovakve revizionističke uravnilovke. On kaže: "majka maksime *Svaka je Jugoslavija srboslavija* udovica je, ime joj je señora Emigración, muž joj je umro ali joj pozdrave šalje."

Vrlo simptomatično, upravo ovo mjesto i uznemirava Ivana Lovrenovića i služi kao poziv da reaguje na Gudževićev tekst. Objavljen u *BH Danima* 3.10.2003. godine, Lovrenovićev tekst pod nazivom "Idoli i Ideologija", pokušavajući da brani Stojića, napada Gudževićevu polemiku zato što je – politična. Ili, kako to Lovrenović navodi: "da sve bude po naški, nije moglo ni bez politike, bez mizernih političkih, točnije – nacionalnih aluzija. U trenutku u kojemu ispisuje te retke... vezujući Stojiću o vrat ljigavu insinuaciju o emigraciji (bezbeli – ustaškoj) kao "majci maksime *Svaka je Jugoslavija srboslavija*", Gudžević se pokazuje kao potpuni mentalni zarobljenik ovještalih *ninovskih* nacionalističkih stereotipa..." Moglo se i pretpostaviti da će Lovrenović nekako pokušati da podvede diskusiju na apolitičnu ravan, pošto od kraja 1980-ih izbjegava politiku u sferi kulturne produkcije. Međutim, on zapravo krivi Gudževića zato što ovaj *ne formulira* svoju polemiku na način koji je svojstven današnjoj dominantnoj kritici u Bosni i Hercegovini – tj. kao puno i eksplicitno žigosanje po nacionalnoj osnovi. Stoga je Lovrenović zapravo taj koji preispisuje polemiku u etnonacionalni okvir, i pokazuje ne samo da prihvata već i žustro brani takav okvir kao jedini mogući. Čini se da se detaljnom analizom niko ne može prokazati kao lažov i falsifikator činjenica a da najprije ne bude označen kao Bošnjak, Hrvat ili Srbin.

Operacija Lovrenovićeve "mentalne ekologije", kako je on naziva, pozicija iz koje on diktira standarde čistoće kritike, prava je depolitizirajuća gesta, koja kao svog saveznika preuzima jezik multikulturalizma, koji je tako drag bh. antinacionalistima. Lovrenović žigoše Gudževićevu polemiku kao "govor mržnje", što samo potvrđuje kako etnonacionalni okvir ide ruku pod ruku s multikulturalnom opsesijom partikularizmima. Kako je to lucidno primijetio Nebojša Jovanović, prvi kritičar u BiH koji je otvoreno

demistificirao ovaj aspekt antinacionalističke grupe u BiH, takozvani kritičari etnonacionalizma kao što je Lovrenović, grade bh. verziju političke korektnosti na principima tripartitne etničke vlasti.[7]

Podsjetnik: sve se ovo dešava u kontekstu u kojem se pod krinkom "političke korektnosti" i "tolerancije" provodi segregacija u školama, udžbenici se cenzurišu, a društveno dobro u državi se rasparčava među etnonacionalnim elitama. Ono što preostaje u ovakvom kontekstu jeste puki menadžment različitih etničkih (kulturalnih) grupa. Bez ijedne riječi o politici. Korisno je prisjetiti se tvrdnji Wendy Brown o podmuklosti ovakvog postpolitičkog "menadžmenta": kroz naturalizaciju, personalizaciju i kulturalizaciju, takozvana "tolerancija" depolitizira društveni konflikt i marginalizaciju. Ovo se postiže upravo tako što menadžment "reducira konflikt na inherentnu trvenje među identitetima i čini samu vjersku, etničku i kulturnu razliku inherentnim mjestom konflikta, koji zahtjeva i koji se rješava praksom tolerancije."[8] Na ovaj način multikulturna tolerancija upravlja zahtjevima i konfliktima ovih identiteta i tako sprečava pravu politizaciju.

Nasreću, Lovrenovićeva formula "bosanskohercegovačka antinacionalistička 'mentalna ekologija' + žigosanje korištenjem multikulturalnog 'govora mržnje' = magazinski evangelistički propovjednik liberalnog revizionizma", nije uspjela da depolitizira i stavi tačku na kritiku u BiH.[9] U svom drugom članku, objavljenom u *BH Danima* 31.10. 2003. godine, pod naslovom "Bije lijeva, bije desna", Lovrenović prezentira srž svoje neodržive pozicije, koja se sada nalazi na udaru, kako on tvrdi, i sa lijeve i sa desne strane. Lovrenović u drugom tekstu pruža dodatnu podršku Stojiću, a istovremeno potvrđuje i sopstvenu revizionističku poziciju, koja je sada formulisana kao "jasna kritička pozicija". Ovog

puta on u igru uvodi prvu Jugoslaviju kako bi homogenizirao političko polje sve sa historijske distance 1929. godine, i konstruiše linearnu historiju etnonacionalističkog projekta. Ovo drugo izjednačavanje stapa obje Jugoslavije sa projektom "velike Srbije"– u vrlo nevještom pokušaju da porekne nepodnošljivu historijsku činjenicu koja je u njegovoj priči heterogeni element – historijsko postojanje antifašističke solidarnosti.

Ako postoji jasno mjesto u Lovrenovićevom tekstu, ono se može vidjeti u njegovom preciznom političkom pozicioniranju kluba liberalnih revizionista – to jest u politici centra. Gradeći ovaj prostor "iz-među" kao čist prostor za sve svoje prijatelje lijepe duše koje bije i lijeva i desna, Lovrenović u svojoj konkretnoj materijalnoj praksi multikulturalnog tužitelja "govora mržnje", koji svoje optužnice priprema sa suviše komotne stolice etnonacionalizma, pokazuje da se centar, zapravo, vrlo komotno održava – i bije malo slijeva i malo zdesna.

Stojićeva politička devalvacija "zlatnika" antifašističkog internacionalizma i solidarnosti, i Lovrenovićevo pozicioniranje antifašizma i etnonacionalizma u isti kontinuum, samo su indikatori šireg trenda, koji oni postavljaju zajedno sa svojim kolegama oportunističkim revizionistima i tržišnim špekulantima. Ostali protagonisti su Ugo Vlaisavljević, koji je završio u detektovanju "komunizma u nacionalizmu", ili Enver Kazaz, koji je naivno progutao mamac argumenta "govora mržnje" a da nije razmotrio činjenicu da se sama dominantna antinacionalna kritika odvija u okviru parametara koje etnonacionalizam postavlja kao moguće.

U ovom smislu rado bih proširio tezu inače uvjerljive i dobro argumentirane reakcije Drinke Gojković na Lovrenovićev tekst.[10] Uz tekstove Zije Dizdarevića i Nebojše Jovanovića, njen tekst je

jedna od rijetkih kritika Lovrenovićevog osvrta povodom Gudževićeve polemike sa Stojićem. Ona tačno detektira Lovrenovićev pokušaj zabrane bilo kakve polemike korištenjem argumenta "govora mržnje". U podršku njenoj tezi, vrijedi spomenuti kako u reakciji na Gudževićev tekst, Lovrenović, Kazaz i bivši urednik *BH Dana* Senad Pećanin pokazuju određeno gađenje kada koriste termin "polemika". Gojkovićeva karakteriše Lovrenovićev-Stojićev antijugoslavizam kao "prazan" i upravo u ovom dijelu i treba napraviti korekciju: nije da oni ne znaju šta rade, već oni vrlo dobro znaju šta rade, ali to i dalje rade. To nije nikakav prazni antijugoslavizam, to je oportunizam politike centra.

Ono što je operativno u revizionističkoj ekonomiji oportunističkog centra jeste elementarna cenzura – suvišak u priči o "komunizmu u nacionalizmu", u proglašavanju antifašističke borbe zastarjelom, a to za cilj ima prikrivanje onoga što diktira ovu ideološku uravnilovku, izjednačavanje komunizma s nacionalizmom, ova devalvacija antifašističke borbe – jeste kapitalizam, ili još preciznije, pupčana veza između kapitalizma i etnonacionalizma.

Zato je i njihova nova zlatna investicija u društvenu kritiku, koja ništa ne doprinosi politici društvene transformacije, u konačnici "lažno zlato". Oni su davno potrošili svoj kapital, i kao takvi su i potrošeni ljudi. Jedino što oni daju jeste upotrebna vrijednost politici diskreditovanog centra. A ovo nudi još više razloga da se insistira na trajnoj poziciji antifašističke solidarnosti i internacionalizma nasuprot revizionizmu, da se zazvecka zlatnikom ZAVNOBIH-a još jače, dok oportunistički revizionisti ne ogluše.

[1] Mile Stojić, "Riječ u fokusu", *BH Dani*, br. 509, 16.03. 2007. (svi članci *BH Dana* dostupni su u arhivi magazina na www.bhdani.ba)

[2] Mile Stojić, "Riječ u fokusu", *BH Dani*, br. 256, 10.05.2002.

[3] Rastko Močnik, "Koliko fašizma?" (Zagreb, *Arkzin* 1998/99). str.
72-74. Vidjeti također Boris Buden, "Na Trgu mrtvih velikana", *Barikade 2* (Zagreb: *Arkzin* 1996/97), str. 231-35.

[4] Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine predstavlja političko tijelo narodnooslobodilačke borbe (NOB) u BiH formirano između 25. i 26.11.1943. godine i konstitutivni politički čin uspostavljanja BiH kao federalne jedinice u okviru Federativne Narodne Republike Jugoslavije.

[5] Stojić, Mile, "Riječ u fokusu", *BH Dani*, br. 337, 28.11.2003.

[6] Stojić, Mile, "Riječ u fokusu", *BH Dani*, br. 509, 16.03.2007.

[7] Nebojša Jovanović, ' "Buđenje" Ivana Lovrenovića", *Forum,* 20.10. 2003.

[8] Wendy Brown, *Regulation Aversion: Tolerance in the Age of Identity and Empire,* Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2006, str. 15.

[9] I Zija Dizdarević u *Oslobođenju* i Nebojša Jovanović u *Slobodnoj Dalmaciji* reagovali su na Lovrenovićev prvi tekst. *Dani* su odbili da štampaju Jovanovićevu reakciju na Lovrenovićev tekst "Bije lijeva, bije desna".

[10] Ovdje referiram na njen odličan odgovor, jedini koji je štampan u *Sarajevskim sveskama*. Vidjeti: Drinka Gojković,

“Zveckanje govorom mržnje”, *Sarajevske sveske*, br. 4, 2003, str. 469-73.